

БІБЛІОТЕКА ВНЗ ЯК СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ ЦЕНТР ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ І САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Розкрито сутність процесу створення бібліотечного середовища, здатного надавати кваліфіковані послуги інформаційно-комунікаційного сервісу із задоволення потреб, визначено бібліотеку як соціально-комунікаційний центр формування інформаційної культури й реалізації творчого потенціалу особистості освітньо-комунікаційного простору ВНЗ.

Ключові слова: бібліотека ВНЗ, інформаційно-комунікаційний сервіс потреб, інформаційна культура, творчий потенціал особистості.

Раскрыто процесс формирования библиотечной среды, способной оказывать квалифицированные услуги информационно-коммуникационного сервиса по удовлетворению потребностей, определена библиотека как социально-коммуникационный центр формирования информационной культуры и реализации творческого потенциала личности образовательно-коммуникационного пространства ВУЗа.

Ключевые слова: библиотека ВУЗа, информационно-коммуникационный сервис потребностей, информационная культура, творческий потенциал личности.

The creation of the library environment, capable of providing professional services to meet the information and communication needs of the service, is discovered library of social and communication center of information culture and realize the creative potential of the individual educational institution and communication space is defigned.

Key words: university library, information and communication service needs, information culture, creativity of the individual.

На початку третього тисячоліття інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) посідають чільне місце в усіх сферах життєдіяльності людини. Набуття суспільством інтелектуального потенціалу, розвиток особистості, навчання протягом усього життя — усе це є передумовою інтеграції України в європейське, а загалом і світове співтовариство.

Національним пріоритетом випереджального розвитку професійної освіти сучасності є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, які забезпечують подальше вдосконалення навчально-виховного процесу ВНЗ, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві.

Модернізаційні зміни, що відбуваються в системі сучасної вищої освіти, розширюють спектр завдань бібліотек ВНЗ, є важливою складовою інформаційно-комунікаційного простору навчального закладу, в якому зосереджені основні навчально-виховні ресурси щодо

сприяння формуванню світоглядного розвитку компетентної особистості майбутнього фахівця, здатного опанувати нові інформаційні технології та керувати власним знанням. Специфіка напрямів розвитку сучасної бібліотеки ВНЗ полягає в інноваційності її діяльності, а це, передусім, — відповідність вимогам інформаційного суспільства.

Актуалізація проблематики статті пов'язана, по-перше: з усвідомленням та розумінням нової ролі й місця бібліотек у соціально-комунікаційній структурі освітньо-комунікаційного простору ВНЗ і процесах регулювання соціальних відносин. По-друге: з інтенсивним пошуком нових методик і форм бібліотечно-комунікаційної практики, які впливають на діалогізацію взаємовідносин між суб'єктами, зберігаючи таким чином гармонізацію життєдіяльності навчального закладу.

Мета статті: — визначити бібліотеку як соціально-комунікаційний центр формування інформаційної культури й реалізації творчого потенціалу особистості освітньо-комунікаційного простору ВНЗ.

Завдання статті:

1) виокремити якість і кваліфікованість як властивості надання бібліотекою інформаційно-комунікаційних послуг;

2) розкрити діалогічність міжкомунікаційних взаємовідносин;

3) виявити роль інтелектуально-інформаційного комфорту в бібліотечному середовищі, що впливає на формування світогляду особистості майбутнього фахівця.

Нині практично не можна назвати сфери людської діяльності, яка б не була залежна від ринку інформації і не мала б потреби у використанні новітніх інформаційних технологій. Інформатизація бібліотек вищої школи змінює особливість, форми, функціональні ролі учасників комунікаційних відносин, перетворюється на одну з найпродуктивніших та наймасовіших систем управління знанням і є повноправним суб'єктом інформаційного простору, і у своїй діяльності орієнтується на розвиток інтеграційної функції. Нині університетська спільнота як соціальне середовище адаптується до мережевих, віртуальних форм взаємодії в спілкуванні й обміні інформацією, що проявляється у формуванні нового типу комунікаційних відносин.

Проблемність ситуації ускладнюється необхідністю вирішення основних проблем, які виникають під час формування нового середовища інформаційно-комунікаційної взаємодії, що впливає на спрямованість функціонування та розвитку бібліотек ВНЗ, їх подальшу інтеграцію до системи соціальних комунікацій суспільства та підсистеми освітньої комунікації вищих навчальних закладів на завершальному етапі інформатизації, у зв'язку з чим посилюються протиріччя між розмаїттям комунікаційних форм і засобів та рівнем їх репрезентації в комунікаційній структурі освітнього простору ВНЗ; між сучасними інформаційними технологіями та можливостями їх збереження інфраструктурою бібліотек ВНЗ; між загальноосвітньою тенденцією

до інтелектуалізації фахівця та рівнем організації інформаційно-комунікаційного забезпечення фондів бібліотек.

Тема щодо розгортання комунікаційної діяльності в бібліотечно-інформаційній сфері є однією з провідних у фаховій літературі. У працях Л. Бейліса, В. Горового, І. Давидової, В. Ільганаєвої, Т. Колеснікової, Н. Кущнарєнко, О. Мар'їної, А. Соляник, М. Слободяника, Ю. Столярова, Л. Філіпової, Г. Швецової-Водки, Г. Шемаєвої розглядаються різні аспекти теорії, стратегії, інновацій у розвитку бібліотек.

Комунікаційні знання потребують здійснення прикладних досліджень, спрямованих на аналіз різних аспектів комунікаційних відносин у вирішенні конкретних питань діяльності бібліотек як соціально-комунікаційних центрів ВНЗ.

Університетський освітньо-комунікаційний простір є найоптимальнішим для використання існуючих і створення нових інформаційно-комунікаційних ресурсів, подальшого розвитку та вдосконалення інформаційно-комунікаційних технологій, упровадження їх до навчально-виховного процесу, оскільки у ВНЗ одночасно і в різних формах поєднуються лінійні й нелінійні моделі комунікацій, які впливають на процеси функціонування бібліотеки. Щодо участі бібліотек ВНЗ у навчально-виховному процесі освітньо-комунікаційного простору, у широкому значенні йдеться про трансляцію культурних норм і цінностей фахівцям, а у вузькому — про забезпечення інформаційно-комунікаційної підтримки індивідуума.

А. В. Соколов розглядає бібліотеку нових інформаційних потреб і запитів користувачів як вагомий комунікаційний центр. Учений переконливо доводить, що розвиток бібліотечної діяльності відбувається під впливом загального розвитку соціальних комунікацій та процесу інформатизації, який зумовлений розширенням спектра потреб користувачів [11].

Питання функціонування бібліотек у системі соціально-інформаційних комунікацій, їхніх можливостей щодо підвищення ефективності діяльності висвітлено в працях В. М. Горового. Дослідник розглядає бібліотеки як соціальні інформаційні бази й акцентує на необхідності оновлення напрямів роботи бібліотечних установ для підвищення якості інформаційних ресурсів, розвитку структури інформаційного забезпечення бібліотек як фактора розвитку соціальних інформаційних комунікацій [4]. Значний інтерес для цього дослідження становлять наукові розробки у сфері міжособистісної комунікації Е. Аронсона [1]; для аналізу соціокультурних комунікацій і різних форм їх інституціонального функціонування основними є положення про утвердження діалогічності комунікації як консенсусної взаємодії [10].

Для розуміння і пояснення комунікаційних процесів учені використовують різноманітність комунікаційних моделей. Лінійна

модель функціонування бібліотеки, на думку бібліотечних фахівців, характеризується традиційними для неї процесами комплектування, обробки, класифікації, збереження та поширення інформації. При цьому, на етапах модернізації і інновації бібліотеки еволюціонують з лінійної комунікаційної моделі діяльності бібліотеки на нелінійну інтеракційну, що розвиває діяльність із формування діалогічності відносин у комунікаційному спілкуванні [8]. Нелінійні моделі соціальних комунікацій пов'язані з поширенням у науці ідей філософії діалогізму [3]. Відомий науковець В. Ілганаєва зазначає, що сучасні соціальні комунікації досягли своєї системно-трансформаційної стадії завдяки мультимедійним технологіям [7], характеризуючись при цьому зміною рівня розвитку зв'язків і предмета соціально-комунікаційної діяльності (від документального й інформаційного рівнів функціонування системи соціальних комунікацій до когнітивного). Щодо бібліотеки, така еволюція, на нашу думку, означає, що в ній як елементі соціальних комунікацій і складно організованої системі, здатній до саморегуляції, нині спостерігаються саморозвиток і розгортання потенційних можливостей, які зумовлюють чергову зміну комунікаційної моделі діяльності бібліотек ВНЗ. Характерною ознакою є створення гібридних (поєднаних) моделей діяльності сучасних бібліотек ВНЗ, паралельне застосування ними традиційних та електронних каналів і засобів комунікації.

Комунікативна дія є мегатипом усіх видів соціальних дій, проте власне комунікативними є лише дії, що здійснюються зі спеціальною метою комунікації, тобто ті, що мають мотиваційні засади, орієнтацію на передачу інформації та здійснювані з використанням адекватної для мети знакової системи. У змістовному аспекті соціокультурну складову комунікаційної діяльності бібліотек ВНЗ можна диференціювати на чотири основні інформаційні напрями:

1) новаційну (інформація, яка залучає свого споживача до нових властивостей та ознак явищ, об'єктів, процесів та норми здійснення будь-якої діяльності, актів поведінки і взаємодії, знаки й засоби діяльності щодо збільшення кількості і якості знань);

2) орієнтаційну (допомагає споживачеві інформації орієнтуватися в системній структурі освітньо-комунікаційного простору, в ієрархічній співвіднесеності її елементів, сприяє соціалізації та інкультурації індивіда, формує екзистенціональні і ціннісні орієнтації, задає критерії оціночних суджень, пріоритетів вибору);

3) стимуляційну (впливає на мотиваційні засади соціальної активності суб'єктів, що актуалізує знання людини про навколишнє середовище, а також здобуття знань для задоволення соціальних очікувань);

4) кореляційну (уточнює чи оновлює окремі параметри зазначених вище видів знань, орієнтацій і стимулів) [2].

Бібліотека як соціальний інститут є провідним елементом у системі трансляції, опануванні та розвиткові традицій, цінностей і норм культури — інформаційної, художньої, історичної, духовно-моральної; допомагає користувачам у виборі та ранжуванні пріоритетності тих чи інших ціннісних орієнтацій та настанов. Завдяки цьому відбуваються фіксація, збереження і передання загальнолюдських, гуманістичних, професійних цінностей та принципів, які стають потім умовою цілеспрямованої діяльності людей упродовж усього життя.

Дійсно, і комунікація, й інформація набувають фундаментальних особливостей діяльності і функціонування бібліотек ВНЗ, потребують перетворення книгозбірень ВНЗ на інтелектуальний інформаційно-комунікаційний центр розвитку особистості фахівця, що складається з широкого спектра друкованої, класичної та сучасної літератури, відео й аудіо матеріалів, електронних носіїв інформації, мережевих ресурсів медіацентру з можливістю використання новітніх інформаційних і комунікаційних технологій, які сприяють розвиткові інтелектуальної інформаційної культури молоді.

Зважаючи на особливий статус інформації в освітньо-комунікаційному просторі ВНЗ, вплив ІКТ на соціально-комунікаційну складову бібліотечної діяльності, слід використовувати поняття «інформаційна культура» як змістовну характеристику рівня інформаційної досвідченості особистості, її вміння, навички спілкування з інформацією, ІКТ, тобто потрібна комп'ютерна культура в технологічному й ціннісно-моральному розуміннях. Розвиток інформаційної культури зумовлений еволюцією діалогічного особистісного інтелекту є продуктом різноманітних творчих здібностей людини, які забезпечують вільну орієнтацію в інформаційно-комунікаційному просторі ВНЗ. Формування інформаційної культури користувачів потребує поєднання традиційного бібліотечно-бібліографічного інструментарію з умінням оперувати інформацією з використанням сучасних комп'ютерних засобів.

Сутність інформаційної культури полягає у внутрішній цілісності й функціональній взаємозалежності, оскільки основою цього феномену є людина та її соціально-комунікативна дія, яка базується на принципах гуманізму — слугуванню істині, добру та красі. Щодо реалізації своїх завдань, бібліотеки мають перейти від традиційної пропаганди бібліотечно-біографічних знань серед читачів до їх цілеспрямованої інформаційної освіти. Зважаючи на означені аспекти, в цьому дослідженні доводиться, що бібліотеки ВНЗ активно сприяють розвитку інформаційної культури особистості майбутнього фахівця й безпосередньо впливають на формування нового типу: світогляду; спілкування; мислення, зорієнтованого на саморозвиток і самоосвіту.

Опанування молоддю інформаційної культури сприяє універсалізації важливих якостей: уміння мислити системно, стратегічно, критично та творчо, а саме: реальному розумінню людиною самої себе,

свого місця і ролі в освітньо-комунікаційному просторі ВНЗ, а, відтак, у соціумі.

Реалії життєдіяльності освітньо-комунікаційного простору ВНЗ висувають нові вимоги, передусім щодо спроможності й готовності до зміни діяльності бібліотек із подальшим розширенням їх функціонального спектра:

1) створення соціально-комунікаційного середовища для задоволення інформаційно-комунікативних потреб суб'єктів навчально-виховної взаємодії;

2) здійснення інформаційно-комунікаційного обслуговування з використанням усіх потенційних можливостей інформаційної та духовної культури, яка функціонує в межах інформаційних і міжособистісних комунікацій;

3) регулювання за допомогою засобів комунікації (вербальних, документальних, інформаційних, електронних) процесами розвитку і формування комунікативної компетентності, творчих якостей особистості, критичного мислення, реалізації художньо-творчого потенціалу студентства;

4) модернізація традиційних форм роботи та впровадження новітніх форм роботи, демократизація у виборі напрямів масово-комунікаційної взаємодії; а також креативне мислення бібліотечних фахівців, нестандартний підхід в організації бібліотечних заходів.

У зв'язку з цим висуваються вимоги до розширення масштабів та особливостей соціального спрямування комунікаційної діяльності бібліотек ВНЗ. Виникає необхідність диференційованого підходу до роботи з аудиторією, що позначена різноманіттям проблематики заходів, методів, засобів і форм роботи, спрямованих на формування гуманних взаємовідносин [5]. Для розвитку цієї діяльності О. В. Кондрашкіна пропонує застосування тривалих програм, що сприяють формуванню партнерських гуманних взаємовідносин, зміст яких виокремлює в тематичні блоки, що взаємопов'язані між собою і утворюють систему активного впливу на контингент користувачів і суб'єктів ВНЗ [9]. На нашу думку, активна участь у таких заходах долучає до спільної культуротворчої діяльності, фундаментом якої стає міжособистісне спілкування. Утілюючи оригінальні культурно-дозвілєві програми, організовуючи літературно-музичні салони та вітальні, естетичні студії, гуртки й клуби за інтересами, диспути, презентації, тематичні вечори, творчі зустрічі бібліотеки ВНЗ сприяють створенню оптимальної інфраструктури, спрямованої на задоволення духовних потреб із метою всестороннього і гармонійного розвитку особистості, заохочує її таким чином до атмосфери неформального спілкування завдяки значному зниженню рівня офіційності та збільшенню ступеня довіри у взаємовідносинах. Їх форми різні — від зацікавленого персонального спілкування користувача й бібліотекаря під час організації видання документів до створення будь-яких видів можливого

інформаційно-комунікаційного сервісу для потреб усіх категорій користувачів з урахуванням їх уподобань, особистих побажань і послуг.

У контексті бібліотечного спілкування, що є специфічною формою взаємодії, реалізується один із важливих аспектів — спілкування заради самого спілкування [6], що характеризує цілий комплекс понять: це і міжособистісна взаємодія бібліотекарів із читачами, й дискусійність спілкування, завдяки якій кожен відчуває себе учасником «живого» творчого процесу. Діалогічність спілкування, що відбувається на психолого-педагогічному рівні та має терапевтичний ефект, впливає на успішність освітньої діяльності фахівців, розвиває морально-етичні та художньо-естетичні потреби, смаки та можливості особистості, реалізує творчий потенціал студентів.

Отже, можна підсумувати. Бібліотекам ВНЗ необхідно застосовувати всі якості комунікації, які нині вможливають створення бібліотечного середовища, здатного надавати кваліфіковані послуги задоволення інформаційно-комунікаційного сервісу, потреб усіх категорій суб'єктів навчально-виховної взаємодії з урахуванням їхніх уподобань, особистих побажань та забезпечення комфортабельності; можливість діалогу, інтелектуально-інформаційного комфорту, що істотно змінить специфіку комунікаційних процесів освітнього простору ВНЗ; впливатимуть на формування світогляду майбутнього фахівця й реалізацію творчого потенціалу і саморозвитку особистості.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з узгодженням загальнокультурних цінностей, що транслюються в системі соціальних комунікацій; вивченням особливостей презентування загальнолюдських та національних цінностей комунікаційними структурами України, зокрема бібліотеками; виявлення основних форм та методів поширення гуманістичних цінностей засобами бібліотечної роботи, враховуючи можливості сучасних електронних комунікацій.

Список літератури

1. Аронсон Э. Эпоха пропаганды: Механизмы убеждения — повседневное использование и злоупотребление / Э. Аронсон, Э. Пратканис. — М. : Прайм-Еврознак, 2002. — 384 с.
2. Вацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Вацевич. — К. : Довіра, 2007. — 205 с.
3. Волошинов В. Н. Марксизм и философия языка: Основные проблемы социологического метода в науке о языке / В. Н. Волошинов // М. М. Бахтин. Фрейдизм. Формальный метод в литературоведении. Марксизм и философия языка. Статьи / сост. И. В. Пашков. — М. : Лабиринт, 2000. — С. 349–486.
4. Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. М. Горовий. — К. : НБУВ, 2005. — 300 с.
5. Грабар Н. Г. Інформаційно-виховні функції бібліотеки вищого навчального закладу / Н. Грабар // Вісн. Кн. палати. — 2004. — № 1. — С. 35–37

6. Езова С. А. О гуманизации общения, или как жить в гармонии с читателем / А. С. Езова // Библиотека. — 2011. — №7. — С. 13–14.
7. Ільганаєва В. О. Соціальні комунікації: сфера практичної діяльності й об'єкт теоретизації / В. О. Ільганаєва // Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань : матеріали міжнар. наук. конф., 26-27 лют. 2009 р. — Ч. 1. — Х. : ХДАК, 2009. — С. 8–10.
8. Колесникова Т. О. Комунікаційні моделі діяльності бібліотек ВНЗ в умовах інформатизації : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій Х. : — ХДАК, 2012. — 22 с.
9. Кондрашкина Е. В. Массовое библиотечное обслуживание : учеб.-практ. пособ. / Е. В. Кондрашкина. — М. : Литера, 2012. — 176 с.
10. Матурана У. Биология познания / У. Матурана // Язык и интеллект. — М. : Прогресс, 1995. — С. 95–142.
11. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации / А. В. Соколов : учеб. пособ. — СПб. : Изд-во В. А. Михайлова, 2002. — 461 с.

Надійшла до редколегії 14.01.2014 р.